

En manlig identitet med kvinnliga drag

CLAES G. OLSSON är fil.lic., universitetsadjunkt i etnologi vid institutionen för kultur och medier, Umeå universitet. Hans forskningsområde kan benämnas handikapphistoria och handlar bl.a. om attityder och förhållningssätt till människor med funktionshinder.

Vilken betydelse kan olika förebilder ha för hur man uppfattar manlighet och kvinnlighet? Jag har länge uppfattat könskategorierna som naturliga och självklara, något närmast essentiellt eller åtminstone som en kärna. Att tänka så är dock inte givet inom kultur- och genusforskning och inte heller inom etnologin där ett konstruktionistiskt perspektiv tycks dominera (Runfors 2001:31ff). Under påverkan av mina forskarkollegor försöker jag förstå mig själv och mina erfarenheter på flera sätt. Lena Martinsson (1997:209) skriver i slutet av sin avhandling:

Jag när en förhoppning om att den vanliga tolkningen av identitet, som en inre fast kärna vilken präglas av dess bärarens kön och sexualitet, kommer att brytas upp allt mer. (. . .) Då skulle det kanske också bli vanligare att köns- och sexualitetskategorier framstår (. . .) som något bräckligt, tillfälligt, under ständig tillblivelse, och inte alls som något fast och givet.

Denna tanke föresvävade mig naturligtvis inte när min könsroll först tog sin form, att kön och sexualitet kunde vara förhandlingsbart, att jag hela tiden förhandlade om min manliga identitet. Var det detta jag gjorde när jag som ung försökte få grepp om och kontrollera min sexualitet?

Går det att förstå något om köns- och genusidentiteten genom att se tillbaka på tidiga upplevelser? Kan ett enskilt exempel bidra med någon kunskap om hur det manliga och kvinnliga tar plats i människan? (se t.ex. Nordberg 2001:228ff).

Öppenheten om sexualiteten är i dag en helt annan än då jag växte upp på 1950-talet, speciellt i den frikyrkliga miljö där jag tillbringade mina första tio år. Långsamt väcktes insikten om att det inte var så enkelt som det i förstone verkade. Man fick lägga ihop antydningar och förflugna ord med egna tolkningar som vidgade synen på sexualiteten.

När jag börjar skriva detta är det Pride-festival i Stockholm. De verkar ha så roligt. Här tycks finnas plats för alla även om bögarna, till de lesbiska kvinnornas förtret, enligt media, tar för sig väl mycket av utrymmet. Visst hade det varit kul att vara med. I jämförelse med dessa frimodiga människor som lever ut sin sexualitet känner jag mig fantasilös och tråkig, instängd i garderoben. Något måste ha hänt sedan min ungdomstid.

I den här artikeln skall jag resonera om kön/genus och framför allt om hur manliga och kvinnliga förebilder kan tänkas forma oss. Detta gör jag utifrån egen erfarenhet av manliga och framför allt kvinnliga världar och arbetsplatser. Jag kommer att fråga mig vad tidiga erfarenheter kan ha haft för betydelse för mitt sökande efter en manlig identitet och min kroppsliga gestaltning av könsrollen. En central faktor både i skapandet av identitet och som självpresentation är yrket. Vi har mer eller mindre stereotypa uppfattningar om att yrken är feminina eller maskulina, vilket är något annat än att de bara är mans- eller kvinnodominerade. På 1950- och 1960-talen var detta mera påtagligt än i dag.

EN RADIKAL ELLER OSÄKER MANLIGHET

Varför i hela världen blev jag då damfrisör av alla yrken? Ja så var det, jag utbildade mig till damfrisör. Ett yrke med på den tiden nittionio procent kvinnor, gissar jag. Det skedde på det gamla sättet, som elev och gesäll. Jag fick börja med att sopa hår, något jag upplevde som under min värdighet och orsakade en hel del bråk med min kvinnliga chef och ägare till damfriseringen. Att kvinnliga elever alltid börjat med att sopa var väl okey, men nu var det en ny tid och jag tyckte att jag skulle slippa

detta som första manliga elev. Däremot uppskattade jag arbetet med att schampovera kundernas hår. Det här var i slutet på 1950-talet.

En forskare som behandlat frågan om män i kvinnodominerade yrken är Marie Nordberg. I en artikel i antologin *Sprickor i fasaden. Manligheter i förändring* (Claes Ekenstam m.fl., red., 2001) beskriver hon tre män som tagit avstånd från de konventionella förväntningarna på manligt beteende och valt "kvinnoyrken". Artikeln, som också handlar om en manlig damfrisör, har hjälpt till att öppna mina ögon för den process jag själv gick igenom när jag först blev damfrisör och sedan efter femton år slutade för att ägna mig åt annat. Nordberg menar att en man i kvinnodominerat yrke har möjlighet att "iscensätta alternativa maskuliniteter då de genom sitt okonventionella yrkesval korsat rådande könsgränser" (2001:229).

Jag har naturligtvis funderat mycket på varför jag valde detta för en man så speciella yrke. Vad lockade in mig i denna kvinnovärld? Den fysiska arbetsmiljön på damfriseringen, eller salongen som man också sade, ja hela atmosfären var dominant kvinnlig. Detta återspeglades genom färgsättning, textilier, möblering och prydnadsföremål. De spegelklädda väggarna innebar att man alltid såg sig själv, kollegorna och kunderna, något man måste förhålla sig till. Spegelarna ökade medvetenheten om var man befann sig i rummet och i förhållandet till andra kroppar. Alla anställda rörde sig naturligt smidigt, på ett kvinnligt sätt, mellan kunderna, kropps- och handrörelserna var mjuka och kontrollerade, språket artigt och samtidigt förtroligt.

Det låg en dominerande doft av parfym över rummen men också av fränare lukter från permanentvätskor och hårfärger som

förknippades med yrket. Många kunder återkom år efter år och det uppstod en nära och ibland personlig relation. Samtalen rörde sig ofta om familjen, barnen, den egna hälsan och givetvis utseendet. Få män torde ha fått höra så många berättelser om mer eller mindre komplicerade förlösningar. Samtalen kunde även handla om aktuella samhällsfrågor. Sällan talade vi om idrott, bilar eller teknik.

Arbetet innebar en kroppslig närhet som man annars sällan uppnår. Beröringen var nödvändig för att utföra arbetet. Samtidigt blev det också ett förhållningssätt, ett kroppsspråk som uttryckte intresse för kunden och intimitet. Redan när vi mötte kunden rörde vi vid henne. Många gånger var jag mycket medveten om detta, speciellt om det var en i mitt tycke vacker och spännande kvinna. Då låg händerna kvar några sekunder längre men utan att gå för långt. Jag höll om huvudet med båda händerna, kände på huvudformen, strök med handen ned mot nacken och kinderna. Den kroppsliga beröringen var viktig för mig, något jag alltid längtade efter. Var jag borta några dagar uppstod en fysisk saknad i händerna efter hud- och kroppskontakten. Mötet med kunden var sensuellt och yrkesmässigt, närmast asexuellt. Min uppgift var sexuellt neutral, att tillfredsställa kundens behov av att se vacker ut samt att stärka hennes identitet och självkänsla.

Alla mina arbetskamrater var kvinnor liksom kunderna. Relationen mellan oss anställda var också den fysisk, vi rörde vid varandra och hade ibland rena puss- och kramkalasen. Sällan uppstod sexuella förhållanden mellan mig och mina kvinnliga arbetskamrater eller med kunder. Nyfikenheten och möjligheten fanns och skapade en spänning i arbetet. Samtidigt aktualiserade mitt yrkesval osäkerheten om

hur min manlighet borde komma till uttryck.

Under de första åren i yrket anpassade jag mig och blev mer och mer feminin i mitt kroppsspråk. Detta var jag medveten om. Jag härmade mina kvinnliga kollegor. Min feminisering blev efterhand så utstuderad att jag började ana gliringar och kommentarer bakom min rygg. Några manliga bekanta började kalla mig Lesley, ett namn både män och kvinnor kunde ha. Det var en fin pik men retsam och det tog tid innan jag kom på det. Till yrket hörde ett naturligt intresse för mode, kläder och inredning, vilket bidrog till att föra mig bort från den manliga smaken och dominerande manliga intressen.

Kort tid efter att jag börjat som frisörelev uppmärksammade lokaltidningen detta med en artikel och bild. Jag kände mig stolt och märkvärdig, väl medveten om mitt ovanliga yrkesval och kommande yrkesroll, man i kvinnoyrke och därför påtagligt synlig.

När tidningen skrev att jag var den första manliga damfrisören i hela Jämtland/Härjedalen hörde en äldre man av sig och meddelade att han verkat som damfrisör sedan 1930-talet, dock i USA. Han var påtagligt stött över artikeln.

Att jag valt ett så ovanligt yrke för en man vid denna tid väckte frågor från omgivningen, inte minst från kunderna. Någon enstaka gång vägrade en äldre dam att ha mig i håret och bad om en kvinnlig frisör. Då brukade min chef ingripa och garantera min ofarlighet och yrkesmässiga kompetens, vilket brukade räcka. Så småningom blev manliga damfrisörer mera vanligt förekommande, inte minst i storstäderna. När jag lämnade yrket i början av 1970-talet fanns det gott om så kallade manliga stjärnfrisörer, uppmärksammade i media.

Vid slutet av 1960-talet arbetade jag i Stockholm och började först då förstå att det fanns åtskilliga mer eller mindre kända damfrisörer som var homosexuella, något som kunde problematiseras, vilket jag tidigare inte reflekterat över. Själv lärde jag aldrig känna någon av dessa kollegor.

Vid denna tid hade jag redan varit gift, fått en dotter och skilt mig. Min sexuella identitet var därför aldrig riktigt ifrågasatt varken av mig eller omgivningen. Kvinnor var det som intresserade mig. Nu började jag fundera på om inte min manlighet kunde uttryckas på ett tydligare sätt. Det var en omprövning som tog sig formen av att jag anlade skägg och köpte några kulörta skjortor. Tidigare använde jag bara vit skjortor och slips. Skägget har sedan dess varit ett viktigt inslag i presentationen av min manlighet.

När jag nu börjar nysta i de trådar som går tillbaka till tiden för yrkesval och utbildning är jag en i många avseenden annorlunda person med barn och barnbarn, en skilsmässa och några separationer bakom mig. Jag är starkt influerad av min akademiska utbildning och många år vid forskarutbildningens seminariebord. De begrepp och perspektiv jag lärt mig att använda för att analysera kultur och samhälle fanns tidigare inte alls i min föreställningsvärld. Det var en påtaglig och levd verklighet. Frågor om kön/genus och arbete kom dock tidigt att bli ett viktigt inslag i diskussionen vid dåvarande etnologiska institutionen genom Britta Lundgrens forskning (se t.ex. Lundgren 1990).

Min berättelse är naturligtvis en av flera möjliga. Om det är en sann berättelse i objektiv mening spelar inte så stor roll (se Nilsson 1999:36). Detta är den berättelse jag har tillgång till när jag skriver. Det är min föreställda värld som jag minns den, analyserad i retrospektiv.

FÖREBILDER OCH BRIST PÅ FÖREBILDER

Vad kan mina erfarenheter från barndomen ha betytt för yrkesval och kroppslig gestaltning. Att människor jag mött och varit beroende av betytt mycket behöver knappast påpekas. Trots eller snarare just därför att mina föräldrar mest var frånvarande under min uppväxt, vill jag lägga betoningen här.

Båda mina föräldrar drabbades av TBC och vistades på sanatorier under min barndom. Vi träffades bara periodvis. Far dog när jag var åtta år och den fantasibild jag skapade av honom har haft stor betydelse för min syn på män och säkert även mitt yrkesval. Att bli lika elegant som far var ett mål i sig. Det var dock lättare sagt än gjort då min bror och jag levde under små förhållanden på landet. Vad som gällde var omoderna kläder, livstykke och långa kliande strumpor. På vintern bar vi grå vadmalskläder, mössor, vantar och luddor. Vi såg ut som små tomtar. Tidigt försökte jag protestera för att få kläder som jag sett i stan. Och när jag så småningom fick en snygg jacka blev jag omedelbart mobbad och kallad för snobben av kamraterna i byskolan. Jante var stark på landet och man skulle inte visa sig märkvärdig och förmer än andra. Dessvärre var det just märkvärdig jag kände mig och ville vara. Jag kunde aldrig riktigt släppa att jag tillhörde staden varifrån jag kommit och som i mitt tycke var mycket bättre än den efterblivna och omoderna landsbygden.

Både min mor och far hade yrken där de kunde vara fint klädda och båda hade de gjort resan från landet till staden för att leva ett modernt urbant liv. Min far arbetade på ett modehus. Det var en stor dam-ekipering i två våningar med gardinavdelning, där han var avdelningsföreståndare. Vid den här tiden var det inte enbart en

fråga om att sälja gardintyger, det ingick även att göra komplicerade gardinuppsättningar och att klä kornischer med tyg. Jag tyckte miljön var oerhört elegant och tygerna vackra, för att inte tala om modelldockorna. Mest imponerad blev jag dock av min fars förmåga att slå in paket. Det var så fingerfärdigt, så elegant. Det ville jag lära mig.

Jag beundrade min far mycket trots att jag endast kan dra mig till minnes ett par tre tillfällen när vi träffades. Min far var själv mycket elegant klädd i kostym och slips. Skorna var blanka och han kunde gå, med fötterna lite utåt, även i dåligt väder utan att det stänkte på skorna eller damaskerna han bar på vintern. Hans sätt att gå försökte jag härma genom att vrida fötterna utåt. I en låda i hallen låg hans vita handskar och vita halsduk som användes vid festligare tillfällen. Förutom sin vigselring hade han en svart klackring som jag beundrade. Min far var verkligen tjugig, tyvärr också sjuk i TBC, fattig och alkoholiserad.

Min mors skönhet och eleganta uppenbarelse kan inte förbigås. Vi levde bara korta perioder tillsammans, ibland kom hon på några dagars besök. Min moster har berättat att hon och min mor i slutet på 1940-talet ibland brukade cykla de fyra milen från staden till byn där jag och min bror bodde.

Senare på 1950-talet då min far var död kom hon med tåget eller med bil körd av någon manlig vän. Min mors eleganta stadskläder, moderna frisyrer och hattar avvek påtagligt från stilen på landet och min "fostermors" enkla klädsel. Min mor hade målade läppar och naglar och hon doftade parfym. Redan på gården kunde jag känna doften; min mor har kommit. Jag rusade in och där satt hon, lite främmande, leende och rökte på en cigarett. Jag

ville inte enbart vara lik min far utan även min mor.

I KVINNO- OCH MANSVÄRLDEN

Som barn levde jag till stor del i en kvinnovärld och umgicks med min "fostermor", som var en ogift äldre kvinna, och hennes väninnor. Ibland fick jag också följa med min mor till hennes kvinnliga vänner i staden.

Som barn lockades jag både av den kvinnliga och den manliga världen. Tidigt erbjöd jag mig att vara barnvakt till bekantas barn, samtidigt som jag drogs till manliga arbetslag. Så fort några män grävde en grop eller arbetade med något var jag där. Ibland blev de irriterade på min nyfikenhet eller ville bara bli av med mig. Då skickades jag iväg på omöjliga uppdrag med någon slant för att köpa golvdrag eller ett par hekto äggstockar på Konsum. Vuxna kunde vara otroligt elaka vid den här tiden.

Andra gånger blev jag väl mottagen och till och med upptagen i arbetslaget. Det var perioder av lyckokänsla. Under en sommar var jag med ett stort arbetslag som förstärkte brofästena på järnvägsbron. Det var en lite kärv manlig gemenskap med mycket värme och humor. Jag kände mig helt accepterad och kunde hjälpa till genom att hämta verktyg i den inte helt ofarliga arbetsmiljön. Arbetsledaren, som hade sin familj med sig, visade mig stor vänlighet och måste ha brutit mot någon säkerhetsföreskrift då han lät mig klättra på ställningarna runt järnvägsbron.

Inte minst rasterna i arbetarbaracken var stunder av manlig gemenskap och värme. Doften av kaffe, bröd och prickekorv blandades med odören från svettiga kroppar. Det var dofter jag sög in med väl-

Författaren som barn och en i laget under förstärkningsarbetet av järnvägsbron i Ytterån, Jämtland, sommaren 1954.

behag. När rasten började närma sig slutet var det alltid någon som drog av en riktig rökare och alla försökte under skratt och kommentarer komma ut så fort som möjligt.

Bland dem som arbetade på järnvägen fanns även Ture. Han brukade hjälpa oss med karlgöra, framför allt med att såga och hugga ved. Men han tog sig också tid att vara en kort stund med mig och min bror, trots att han hade egen familj och två pojkar. Efter arbetsdagen på järnvägen kom han ibland förbi och uträttade sina uppgifter varefter han lade sig en stund på golvet i köket. Jag och min bror passade då på att klättra på honom, känna på skäggstubben och prova hans stora väst. Det var en i alla avseenden god man som ibland lät oss åka med på dressinen.

Under barnåren fanns det gott om arbetskarlar i samhället. De arbetade på sågverket, vid grannbyns mekaniska verkstad, på järnvägen eller med jordbruk. Med undantag av postfröken och någon skollärlarinna var kvinnorna i huvudsak hemma.

DEN RELIGIÖSA OCH SEXUELLA EXTASEN

Mitt avståndstagande från mera våldsamma drag i manligheten kan troligen spåras i inflytande från den frireligiösa miljö, en filadelfiaförsamling, som var en naturlig hemvist under min barndom. Gemenskapen i församlingen präglade mig. Det var en varm och god stämning. Både

män och kvinnor kunde visa starka känslor. Visst var det även skrämmande att se vuxna gripas av extas, tala i tungor och gråta. Det lugnade ändå snart ned sig igen och kören började sjunga. Då fästes mina ögon på tanterna som sjöng så vackert och jag började fantisera om deras kroppar. Ännu i dag väcker de religiösa sångprogrammen på TV lust och erotiska känslor hos mig. Kvinnornas ansikten är öppna och sensuella.

I denna miljö kunde också män gråta, de tilltalade varandra med broder och klappade om varandra. Deras händer var varma och smeksamma som kvinnors då de berörde mig. Samtidigt var männen opålitliga, du visste inte när du riskerade stryk. Jag började tidigt tycka illa om mina mera framfusiga manliga kamrater som ville pissa ikapp över någon tvättstuga eller mäta snoppar. Där hade jag inte mycket att komma med i jämförelse med de värsta busarna som hade, som jag uppfattade det, de största organen. Inte minst deras grova språk och nedsättande kommentarer om flickor berörde mig illa.

Min läggning tycktes vara en annan än mina kamraters. Kanske var jag mera romantiskt och estetiskt lagd. Jag attraherades av kvinnornas utseende, deras kläder och former, inte minst bröstet, men också av ansiktsform, läppar och händer. Än i dag tänker jag på när Anita, en klasskamrat i trettonårsåldern, visade mig sina bröst. Längre levde jag i ett känslorus efter den korta betraktelsen.

Kanske var det under mötena i församlingen som mitt kön gjorde sig påmint. Det framgick till en början inte vad som satte igång rörelsen. Plötsligt stod jag där med något som bultade och ville ha mera plats, krävde att få uppmärksamhet.

Per Wästberg beskriver sin pubertet som något närmast störande, vilket jag

inte upplevde, tvärtom gjorde puberteten livet mera intressant för mig. Wästberg skriver i sin dagbok:

... min lem befinner sig nästan alltid i erektion. Det är mycket obehagligt särskilt när man skall bada. Men jag kan faktiskt inte hjälpa det (...). könsdriften har vaknat, fast jag innerligt avskyr den. Det märkliga är att rätt fula flickor som jag inte har speciell sympati för väcker åtrå. I min fantasi klär jag sakta av dem, de låter det ske, deras bröst kittlar min kind, jag lägger handen på en trekant av hår (Wästberg 1996 :71,122).

Det är lätt att känna igen sig i Wästbergs beskrivning. Den fantasieggande trekant, som han talar om, blev jag riktigt medveten om då min mor plötsligt en morgon, när jag var cirka tretton år, kom in i mitt och min brors rum, helt naken. Efter den första överraskningen förstod vi att det var en lektion i sexualkunskap, eller snarare en konkret demonstration av en kvinnas kropp. Motivet för denna drastiska uppvisning var sannolikt att hon mycket väl visste att vi aldrig sett någon naken kvinnokropp tidigare. Min mors pedagogik var modern och drastisk. Den svarta och krulliga trekanten brändes för alltid fast i mitt synminne.

”MÄN BLIR DET OMSTÄNDIGHETERNA GÖR DEM TILL”

Citatet är från inledningen till den tidigare nämnda boken *Sprickor i fasaden. Manligheter i förändring* (Ekenstam m.fl., red., 2001). Här har jag velat peka på några omständigheter av betydelse för min egen gestaltning av manlighet. Medan min könsidentitet för mig alltid varit tydlig har manligheten snarast varit ambivalent. Jag ville tidigt ta avstånd från en destruktiv manlighet som tog sig formen av

Författaren, en riktig man? Foto: Eva Bengtsson.

tävlande, fysiskt våld, underordning av kvinnor och avstånd till barn. Visst fanns det goda män under den tid då jag växte upp, vilket jag givit exempel på. Ändå var det nödvändigt för mig att söka mig bort från de manliga områdena för att få möjlighet att växa som människa.

Mitt val av yrke var ett personligt val. Avsikten var inte att förändra bilden av manligheten, att bryta könsvallen in i ett kvinnoyrke. Jag var tyvärr ingen föregångsman. Det var tryggheten i den kvinnliga miljön jag sökte. Där kunde jag fritt få pröva och ompröva min manlighet. Förebilderna, de goda och de mindre goda kom från min barndoms alla intryck.

Är förhållandena bättre i dag än på

1960-talet? Tar man del av media är svaret nej. Det tycks som om det manliga våldet fortfarande dominerar och förstör många kvinnors och även mäns liv. På ett personligt plan, i mitt umgänge, är dessbättre närvaron av empatiska män, som låter sina kvinnliga sidor bli synliga, ett faktum och ett hopp för framtiden.

LITTERATUR

- Ekenstam, Claes m.fl. (red.), 2001. *Sprickor i fasaden. Manligheter i förändring*. Stockholm: Gidlunds.
- Lundgren, Britta, 1990. *Allmänhetens tjänare*. Stockholm: Carlssons .

- Martinsson, Lena, 1997. *Gemensamma liv. Om kön, kärlek och längtan*. Stockholm: Carlssons.
- Nilsson, Bo, 1999. *Maskulinitet. Representation, ideologi och retorik*. Umeå: Boréa.
- Nordberg, Marie, 2001. "Livet är skönt. Det beror ju på det en gör det till.' Tommy, Lars och Åke – tre män i kvinnodominerade yrken." I: Ekenstam, Claes m.fl. (red.), *Sprickor i fasaden. Manligheter i förändring*. Stockholm: Gidlunds.
- Runfors, Ann, 2001. "Etnologin i samtiden och samtiden i etnologin. Om tolkningar och deras spiralitet." I: Blehr, Barbro (red.), *Kritisk etnologi. Artiklar till Åke Daun*. Stockholm: Prisma.
- Wästberg, Per, 1996. *Ung mans dagbok. Från tolv till sexton år. 1946–1950*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

SUMMARY

A Male Identity with Female Characteristics

The article poses the question of what effect childhood experiences of male and female role models have on the choice of profession and on gender identity. For a man to choose a female-dominated profession can be considered a crossing of established gender boundaries. It does not, however, necessarily imply a politically conscious attempt to change prevailing gender patterns. Rather, it is about choosing an environment where one's gender identity can develop on its own terms in an interwoven blend of masculinity and femininity.